

Гузир Володимир Павлович, заступник
Голови Союзу юристів України,
заслужений юрист України

КОРУПЦІЙНА ЗЛОЧИННІСТЬ ТА ЇЇ ПОПЕРЕДЖЕННЯ

Корупція має досить давню історію розвитку. З моменту виникнення надлишків їжі в людській спільноті, що проживала на конкретній території, зародилися й ознаки цього протиправного явища. Згодом з'явився такий його різновид, як «кормленіє», що офіційно визнавався державою та був прирівняний до заробітної плати за роботу на государя. Останній віддавав певному чиновнику на відкуп конкретну територію, вид діяльності, установу тощо. Коли це явище набуло масштабів, що створили загрозу державі та державності, його законодавчо розділили на «мздоїмство», «лихоїмство», натомість «кормленіє» скасували. Залишалися незмінними лише суб'єкти цього явища – чиновники.

Згодом ця соціальна група розширилася, набувши значних масштабів. Її роль в управлінні людьми та міждержавних відносинах теж суттєво посилилася. Так, початок ХХ ст. в нашій новітній історії було означено поділом суспільства на робітників, селян і службовців.

Спільнота службовців стала структурованою. До неї належали керівники й рядові службовці, які виконували визначені керівниками обов'язки та не були наділені повноваженнями самостійно приймати рішення, що передбачали виконавчо-розпорядчі наслідки. Лише ці керівники, згідно з нормами КК України, були суб'єктами службових злочинів, у тому числі про хабарництво, що не цілком відповідало Конвенції ООН проти корупції, де суб'єктом корупційних злочинів визначено будь-яку особу, яка обіймає посаду в законодавчому, виконавчому, адміністративному або судовому органі Держави-учасниці, яку призначено чи обрано, праця якої оплачувана чи не оплачувана, незалежно від старшинства та будь-яку іншу особу, яка виконує будь-яку державну функцію, зокрема для державного органу або державного підприємства, або надає будь-яку державну послугу, як це визначається у внутрішньому праві Держави-учасниці та

як це застосовується у відповідній галузі правового регулювання цієї Держави-учасниці.

У цьому контексті стають більш наочними наші недоліки щодо протистояння та попередження корупції. Виявляється, що таку чималу кількість службовців (чиновників) фактично лише залякували тим, що покарання несли лише їхні начальники. Зважаючи на це, вони тривалий час безкарно займалися протиправною діяльністю. Як показує наш невтішний досвід, такі вибіркові заходи виявилися малоефективними. Водночас неоднозначність тлумачення суб'єкта службових злочинів сприяло їхньому уникненню від відповідальності.

Офіційна статистика, аналітичні дослідження та міжнародні рейтинги підтверджують високий рівень корупції в Україні. Безперечно, саме такі показники спонукали до проведення реформ. Починаючи з лютого 2014 року коло суб'єктів відповідальності за хабарництво та інші службові злочини було значно розширено. На сьогодні не лише наявність виконавчо-розпорядчих та адміністративних повноважень є обов'язковою ознакою суб'єктів корупційних правопорушень. Ідеться також про низку інших ознак, перелік яких наведено в згаданій Конвенції ООН, яку Україна ратифікувала ще 2010 року.

Вітчизняні та зарубіжні науковці й авторитетні експертні дослідники однакові в тому, що в нашій державі наявні всі ознаки олігархізації влади. Крім цього, наявний значний рівень тіньової економіки, який сягає 40 % національного валового продукту. Корупцією охоплено всі рівні державних службовців і посадових осіб, уповноважених на виконання функцій держави та органів місцевого самоврядування. Саме це стає однією з головних причин того, що на сьогодні наша країна залишається в сірій зоні індексу сприйняття корупції.

На цьому тлі не слід в усіх негараздах звинувачувати лише правоохоронні органи й суди. На жаль, численні розмови про корупцію, популізм як у програмах провладних партій, так і в тих, що вважають себе опозиційними, зводиться до проблем в діяльності не лише правоохоронних органів і судів. Залишається поза увагою необхідність проведення широкої адміністративної

реформи, а отже, реформування всієї системи державного управління.

Наслідком такої однобічної популістичної пропаганди є штучно створена тотальна недовіра до правоохоронців та судів, підірваний авторитет цих професій.

Концентрація уваги на причинах активізації корупції в державі лише на правоохоронних органах і судах, їх перебування в стані перманентної реформи, поза системою державних органів та суспільства загалом спричиняє більше шкоди для державності, ніж власне корупція. Практика сьогодення переконливо засвідчує, що тотальна заміна прокурорів і суддів, міліціонерів на поліцейських, перетворення Міністерства внутрішніх справ на управлінську надбудову з політичним забарвленням, утворення системи антикорупційних органів та їх тотальна критика й звинувачення в непрофесійності – усе це нагадує рекламну кампанію якогось малоефективного дослідження, яке в реальності становить загрозу для національної безпеки.

Доцільно зауважити, що жодна із соціально-політичних систем не мала, не має та не може мати цілковитого імунітету від корупції. Змінюються лише її масштаби та прояви, а також можливості її впливу на соціальне життя та управління державою. Слід об'єктивно сприймати корупцію та владу, що є взаємопов'язаними явищами. Корупцію спричиняє система державного управління, діяльність якої забезпечують чиновники. Різняться лише здатність систем управління владою забезпечити державний суверенітет, захист та поновлення задекларованих нею прав і свобод учасників суспільних відносин. У разі, коли корупція сягає рівня організованої злочинної діяльності та стає невід'ємною складовою тіньової економіки, перед державою постають реальні виклики, усунення яких вимагає прийняття ефективних державницьких управлінських рішень.

Зокрема, корупція призвела до падіння низки урядів або спричинила військові перевороти (наприклад, у Гані (1981), Нігерії (1983), Мексиці (1982), Єгипті й Лівії (2011), на Філіппінах (1986) та в інших країнах).

Під час соціологічного дослідження, проведеного в Україні, було опитано 3709 респондентів (2585 рядових українців, 1005 підприємців та 119 експертів). Результати дослідження засвідчили, що пересічні українці більш толерантні до проявів корупції, ніж представники бізнесу. Лише 14,7 % схильні до викриття корупціонера (серед бізнесменів таких 24,7 %). Ще 26 % готові заплатити необхідний хабар (серед підприємців таких 20,9 %). Натомість представники бізнесу переважно нейтрально ставляться до корупції (53,8 %), використовуючи такі зв'язки для вирішення проблемних питань (22,4 %).

Таким чином, у державі наявні позитивні тенденції, які вказують, що увага протистоянню корупції, передусім, має бути зосереджена на конструктивній співпраці влади з бізнесом. На нашу думку, незаконні матеріальні затрати, яких бізнесмени зазнають під тиском хабарників, можна буде на благодійних засадах спрямувати на розроблення та формування антикорупційної державної політики.

Корупція в нашій державі з явища поступово перетворюється на системну діяльність як істотну складову національної економіки та політики. Така діяльність пов'язана з протиправним використанням службових повноважень і не обмежується суто сферою державного управління. Її відзначає чітко визначена корислива (матеріальна) спрямованість.

У межах реформування слід усвідомити, що корупцію не можна викоринити цілком, тому першочерговим завданням має бути, формування сприйняття у суспільстві корупції як ризикованої, неприбуткової та аморальної справи, яка жорстко та невідворотно карається національним законодавством.

На нашу думку, в Україні поліпшення потребує діяльність щодо формування належної правової культури в громадян. Суспільство перестає усвідомлювати шкідливість від тотального інформаційного потоку суб'єктивних оцінок «законного» або «незаконного». Недопустимо низьким є рівень виконання судових рішень, особливо там, де відповідачами є органи державної влади й управління.

Під час становлення громадянського суспільства необхідно розробити та запровадити перспективну державну

програму для формування правильного сприйняття громадянами заяв і повідомлень до уповноважених органів про факти корупції та провести чітку межу з між доносами та наклепами. Для утвердження правильності такої поведінки, необхідна злагоджена, цілеспрямована, системна діяльність усіх засобів пропаганди та примусу в державі. Слід законодавчо запровадити дієві та широко розрекламовані реальні гарантії стимулювання та безпеки цих громадян.

Нова державна антикорупційна політика має передбачати реальні заходи стимулювання залучення всього матеріального потенціалу юридичних та фізичних осіб, який вони витрачають на корупцію, до національної економіки. Водночас доцільно передбачити й систему дієвих запобіжників від недобросовісної антикорупційної конкуренції.

Джу́жа Олександр Миколайович,
головний науковий співробітник відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України

Тичина Дмитро Михайлович,
провідний науковий співробітник відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ВІКТИМОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЙНИМ ЗЛОЧИНАМ

Корумповані мережі тісно пов'язані з організованою злочинністю [1, с. 198]. Ресурси, отримані в результаті експорту металів, функціонування транспорту, зв'язку, енергетики, лісового господарства, оптової торгівлі та фінансування військових замовлень Збройних сил України, розподіляються за схемами корупційних мереж.

До складу корупційних мереж належать:

– комерційні та фінансові структури, що реалізують одержані вигоди, доходи, пільги;